

«Ак-Чыраанская средняя общеобразовательное учреждение
Овюрского кожууна Республики Тыва»

«Рассмотрено»
на заседании ШМО
Протокол № 1
от « 29 » августа 2023 г.
Руководитель ШМО
Р.Д. Тумат Р.Д.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
ВНЕУРОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
«ТӨРЭЭН ДЫЛЫМ-ЭРТИНЕ БАЙЛААМ»

Класс: 8
Количество занятий в неделю: 1
Количество часов в год: 34
Направление: общеинтеллектуальное

Разработала
учитель тувинского языка и литературы
Тырык Анай-Кара Алдын-ооловна
Категория: высшая

Ак-Чыраа-2023

Тайылбыр бижик

Төрээн дыл болгаш литератураны башкылаарының бир ччугула угланыышкыны-өөреникчилерниң харылзаалыг чугаазын сайзырадыры .

Кичээлден дашкаар ажыл-чорудулга уезинде «Чугаа сайзырадылгазы» деп курстун ажылчын программазын Д.Х. Ооржактын тургусканы «8-9 класстарга харылзаалыг чугаа сайзырадылгазы» Кызыл-2004 деп методиктиг программазынга база Ак-Чыраа ортумак школазының 2023 чылдың сентябрь 1-ниң хүнүндө бадылаан «Положение о внеурочной деятельности» деп доктаалга даянып тургускан.

Ук курсту 8-ки класстын оореникчилеринге таарыштыр тургустунган. Чугаа культуразы болгаш харылзаалыг чугаа сайзырадылгазы, грамматиктиг шын бижилге кичээлдери-биле тудуш харылзаалыг.

Курстун кол сорулгазы: Дыл эртеминге ундезилелдин куштелдирип, уругларның харылзаалыг чугаазын сайзырадыр ажылдарның дээштиин чедип алыры. Өөреникчилерниң чугаа культуразын бедидеринге болгаш чугаазынга төрээн дылының байлаан медреселдиг болгаш хостуг ажыглап, боттарының сагыш-сеткилин, бодалдарын чугаа уезинде шын дамчыдып билирин чедип алыр сорулгалыг.

Уругларның чугаа сайзырадылгазы амгы үеде чугула черде турарын медресеп база 8-ки классчыларга куруне шылгалдаларын дужаарынга белеткелди чорударының чугулазын тодаргайлааш, ук «Чугаа сайзырадылгазы» деп класстан дашкаар немелде кичээлди программаже кириген. Программада уругларның боттарының чугаазын бижимел болгаш аас чугаа хевиринге шын дамчыдып билирин чедип алыры кол сорулга. Ынчангаш амыдыралдың үндезини болгаш культурлуг чугаалап билириниң дөзү- шын бижилгеже, аас чугаазынче база сөзүглелди орус дылче очулдуруп билиринче(поликультура) дээн чергелиг кол айтырыгларже кичээнгейни угландырган: чугааның стильдери; сөзүглел ооң темазы кол бодалы чугааның янзылары (тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын)

Программада үш угланыышкын бар: биргизи-теория, ийигизи-практика, үшкүзү-поликультура. «Харылзаалыг чугаа сайзырадылгазы» деп тускай өөредилге ному-даа, программа-даа чок.

Амгы үеде тыва дылынга хамаарылгазы баксырап, төрээн дылын хүндүлевей чоруурлар көвүдээни дүвүреничиг байдалда келген, ооң хараазы-биле тыва дыл шактарын кызырып, уругларны чугле орус дылче өөредир деп билиишкин нептерээн. Төрээн дылын хандыр билип албайн чыткаш, өске дылды өөренири берге болгаш нарын деп чогаалчылар, эртемденнер бадыткаан. Программаның үшкү кезээнге- поликультура (очулга ажылын) чорудары чугула деп медресээш, кыска сөзүглелдерни орсу дылче, орус сөзүглелдерни тыва дылче шын очулдуруп ажылдарны кириген

Курс 34 шакка кордунген, неделяда 1 шакка эртер.

Өөреникчилернин билиглеринге, мергежилдеринге болгаш чанчылдарыңа кол негелделер:

- Харылзаалыг чугаа сайзырадылгазы- уругларның бижимел болгаш аас чугаазын сайзырадыры. Боттарының бодалдарын шын чиге чугаалап билири, литературлуг нормага чагыртып билирин шингээди алыр:

- Төрээн дылынга камныг, культурлуг, мөзү-бүдүштүг кижиге өгбелерининг дамчыдып берген өртөө турбас үнелиг эртинеги тыва дылын кандыг-даа байдалга шын, арыг, чараш ажыглаар деп чүүлдү билиндирер.

- Эвилең-ээлдек чугааның, шын бижилгениң амыдыралга чугулазын, төрөөн дылы болгаш орус дылдын чугулазын уругларга билиндирер

-состерни, домактарны болгаш орус, тыва созуглелди чараш хол ужуу-биле чазык чокка адап бээрге шын бижиир;

-созуглелдин темазын тодарадыры, кол бодалга дүүштүр теманы долу ажыдары

-, материалдарны чыып, тема аайы-биле бөлүглээри болгаш чугааның янзыларының аайы-биле тургузары

-состерни тургузуг талазы-биле сайгарып билир (дазыл, чогаадылга кожумаа,оскертилге кожумаан ылгап билири,

-чугаа кезектерин болгаш оларнын грамматиктиг демдектерин (чүве адынын санын,падежин,кылыг созунун уелерин, санын,арнын, сан адынын болуктерин, арыннын ат оруннарын) билир;

-өөрөнгөн чугаа кезектерин харылзаалыг чугаага ажыглаар;

-Эдертигни шын бижип билири, домакта состернин аразында харылзаазын тургузар,оларны сос каттыжыышкыннарыңа чарар;

- кызырган (сжатое) эдертигни бижип билири;

-хууда тургустунган план ёзугаар 100-150 хире состуг созуглелдин эдертиин, солун таварылга, хайгааралдар болгаш экскурсия дугайында улуг эвес харылзаалыг чугаа тургузар;

-бердинген темага лингвистиктиг чогаадыгны бижиир;

Демдек салбас, а чартык чылдап зачет хевиринге түңнелди көргүзүг, төлевилел камгалалы хевиринге кылып, өөреникчининг демдээ кылдыр санап болур.

Программаның темаларын, шактарын чижеглей берген, ону башкы бодунуу-биле делгемчидип азы кыскаладып болур

Өөрөдилгенин ажил-чорудулгазынын хевирлери:

-коллективтиг ажил-чорудулга;

- аас-биле айтырыгларга харыылаары;
- диагностикалыг ажылдар;
- тестилиг ажылдар;
- бот-ажылдар;
- хайгаарал методу;
- беседа;
- фронталдыг айтырыглар;
- болуктерге ажыл дээш оон-даа өске.

Чедип алыр туннелдер:

Бот-тускайлан (личностный) чедип аар туннелдер:

- бодунун билиин болгаш харылзаалыг чугаа сайзырадылганын делгемчидер сорулга-биле янзы-буру уткалыг сөзүглелдер-биле ажылдап билир болгаш оларны чугаазынга шын тода делгеренгей тайбырлап билири;
- бердинген сөзүглелдерниң темазын шын тып, кол бодалга дүүштүр шын чугаалап билир;
- хой националдыг чонун, дылынга, ада-чуртунга ынак, торээн черинин ёзучанчылдарынга, бойдузунга, тоогузунга хумагалыг болур;
- чараш мөзү-шынарлыг, бедик культуралыг, иштики делегейи байлак, туруштуг, бот-медерели сайзырангай, чугаа-домаа эвилең ээлдек болур.

Метапредметтиг туннелдер;

- Тода, оожум болгаш далаш чок чугааланыныр кызыдар херек. Чугле чугаанын аянындан ол кижикандыг кижил деп чувени билип болурун сайгарып билир
- Кижинин чугаазыны аяны оон аажы-чаны азы кижизиттинген азы кижизиттинмээн деп чувени тодарадып билир.
- созүглелдерге салдынган проблеманы билир, бодунун бодалдарын амыдырал-биле холбап тайылбырлап билир;
- бодунун ооредилгезин шын планнап,унелеп шыдаар, сонуургалдарын тодарадып билир, грамматиктиг чанчылдарын амыдыралга ажыглап билир;

Предметтиг туннелдер;

- бодунуң чугаазын шын тода тайылбырлап билир
- сонуургалдыг ооренир;
- медерелдиг чугаалап билир, номчуп, шын хулээп ап билир;

-номчаан болгаш бижээн созуглелинге хамаарыштыр айтырыгларга харыылап шыдаар, чогаадыкчы ажилдарны боду бижиир;

Календарь-темалыг планнаашкын

№	Тема	Эртер шагы	Кол-кол билиглер	Эрттирер хуну	
				План ёзугаар	Херек кырында
1	Кирилде кичээл. Чугаа культуразы болгаш чугаа аянының дугайында билиг	1	Бодунуң чугаазын шинчилеп билири	01.09	
2	Амгы чугаа аяны	1	Созу чымчак – хунду, созу ак — буян	08.09	
3	Чугаа культуразы болгаш эвилең-ээлдек чорук	1	Төрээн дылын билбес кижитөрээн чонунуң культуразындан хоорук болур деп чүүлдү билиндирер	15.09	
4	Чугааның стильдери болгаш чугааның болур байдалдары	1	амгы уениң аныяк өскенинин чугаазы болгаш культуразы. Жаргон сөстөрнүн ажыглалы, ужур-дузазы	22.09	
5	Практиктиг ажыл. Стильдернүн сайгарылгазы. Сөзүглелдин стильдерин тып билири		Эртем болгаш чогаал стилин сайгарып билири, ылгалын деңнеп тодарадыр.	29.09	
6	ЧС. Сөзүглелдерни орус-тыва дылдарга деннеп сайгарары. Очулга ажылы	1	Бөдүүн сөзүглелдерни очулдуары	06.10	
7	Чурумал, ооң хевирлери	1	Уран-чечен аргалар, бойдус аргалары	13.10	
8	Аас чугааның хевирлери		Литературлуг норманын дүрүмнерин өөредир	20.10	
9	Бижимел чугааның сайгарылгазы, шын бижилге		Арыг шын чараш бижип өөренири	27.10	
10	Тоожуушкун	1	Тоожуушкун хевирлерин болгаш литератураның терминнери-биле таныштырылга	10.11	
11	Угаап боданыышкын	1	Бодунуң бодалдарын шын дамчыдып чугаалап, бижип билири	17.11	
12	Тема болгаш идея деп чул?		Сөзүглелдернин кол бодалын болгаш анаа хамаарышкан улегер домактарны тып билири	24.11	
13	Холушкак сөзүглелдерни тургузары	1	Аңгы-аңгы сөзүглелдерни дыңнап, хулээп билири болгаш шын сөзүглел тургузары	01.12	
14	Чогаадыг деп чул? Чогаадыгны канчаар бижииринин чурумнары. Абзац.	1	Чогаадыгның хевирлери, бижииринин чуруму	08.12	

15	Тодаргай темалыг чогаадыгларны бижири	1	Бердинген темага чогаадыгларны шын бижип өөренири	15.12	
16	Бодунуң амыдыралының дугайында чогаадыглар	1	Автопортрет болгаш автобиография	22.12	
17	Бот-хайгааралга созуглел тургузары. Монолог. Монологтуг хевирлери	1	Монологтуң шын бижилгези	29.12	
18	Эдертигниң бижиринің чуруму. Кыскалаткан (сжатое) эдертиг деп чул?	1	Эдертигниң бижиринің чурумнары	12.01	
19	ЧС. Сөзүглелди кыскаладыр бижип өөренири	1	план тургузары	19.01	
20	Дылдын уран-чечен аргалары: диригжидилге,эпитет,деннелге,метафора.	1	Сөзүглелден тып билири болгаш утказын тайылбырлаары	26.01	
21	ЧС. Чогаадыг «Солун таварылга»	1	Уран-чечен аргаларны ажыглап тургаш чогаадыг	02.02	
22	Угаап боданыышкынның ажылдар: толевилелдер, рефераттар, эртем-шинчилел ажылы	1	Төлевилелдерни бижиир дүрүмү, титул арыны, словарьлыг болгаш алфавиттиг картотека	09.02	
23	ЧС. Толевилел камгалалы	1	Бот-унелел	16.02	
24	ЧС. Бот толевилелдиг ажыл «Мээн ынак эртеми»	1	Логиктиг боданыышкын, шынзыдып бадыткаары	01.03	
25	Поликультура деп чул?	1	Бодалдарын шын илередири	15.03	
26	ЧС. Очулга ажылдарын чурук дузазы-биле дамчыдары	1	Чурукту орус болгаш тыва дылга дамчыдып билири	22.03	
27	Толевилел. Топтуг шын чугаалажыылы	1	Аас чугааны сайзырадыры	05.04	
28	ЧС. Практиктиг ажыл. Орус-тыва дылга таныжылга. 1)Таныжылга-ниити чурумнуг болгаш этикеттиң негелдезинге чагыртыр.2) Таныжып тура кижилер экилежип, мендилежир.3) Мендилежириниң езу-чаңчылдары	1	Харылзаалыг чугааны грамматиктиг чазыг чокка бижири	12.04	
29	Лингвистиктиг болгаш угаап боданыышкынның чогаадыгны бижип өөренири	1	Созуглелдин болгаш теманың кол бодалы чангыс аайлаары	19.04	
30	Лингвистиктиг чогаадыг «Фразеологизм деп чул?»	1	Бодунун бодалын болгаш теманы шын илередири	26.04	
31	Угаап боданыышкынның чогаадыг	1	Чазыг чокка бижири, бодалын шын илереди билири.	03.05	

	«Эртем чокта-эртөн база дүн»				
32	Созуглелдер сайгарылгазы.	1	чугааның аяны болгаш кижилерниң чугаазын дыннап билири	10.05	
33	Бот –ажылдар камгалалы.	1	Өөренип эрткен билиглерин системажыдыры	17.05	
34	Туннел кичээл.	1	Төлөвилел камгалалы.	24.05	

